

Марија Ђорић*

Институт за политичке студије, Београд

УЛОГЕ ЖЕНА У САВРЕМЕНОМ ТЕРОРИЗМУ: ИЗВРШИОЦИ, ЖРТВЕ ИЛИ НЕШТО ТРЕЋЕ?*

Сажетак

Рад истражује потенцијалне улоге жена у савременим терористичким активностима. Прва улога на коју се аутор фокусира је жена као извршилац терористичког акта; друга улога је жена као жртва терористичких активности; трећа улога је најмање до сада елаборирана у научним круговима и тиче се улоге мајке у терористичким активностима, која може бити дуалног карактера (позитивна и негативна). Перцепција улога припадница женског пола у контексту тероризма је често контроверзног карактера због многобројних предрасуда, које отежавају рационално и објективно закључивање. Предмет истраживања је усмерен и ка различитим идеологијама тероризма које, сходно томе, условљавају и различите приступе према женама. Аутор поентира да као што тероризам не познаје расу, религију и нацију, тако не познаје ни род, али да у исто време треба обратити пажњу и на родну димензију приликом истраживања ове појаве, због њене специфичности.

Кључне речи: тероризам, екстремизам, жене и тероризам, жене, насиље, терористичка активност, безбедност

* Имејл-адреса: marija.djoric@ips.ac.rs.

** Овај рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

УВОД

Жене у терористичким активностима су веома интересантна и контроверзна појава за теоретичаре и практичаре који се баве изучавањем овог феномена. Два су основна разлога зашто је то тако. Најпре, висок степен предрасуда о томе да су жене искључиво „лепши“, „нежнији“ и „слабији“ пол, који се не може довести у везу са тако деструктивним феноменом какав је тероризам, одиграле су значајну улогу у погрешној перцепцији ове појаве. Други проблем се назире у томе што се политика дуги низ векова доживљавала као искључиво „мушка делатност“ у којој жене нису могле партиципирати. Имајући у виду како је тероризам политички феномен *par excellence*, онда је логично да је и ту улога жене стављена у други план.

Стварност је нешто другачија од наведених претпоставки, те треба веома пажљиво анализирати различите улоге које жене могу остварити у савременим терористичким организацијама. Ово је посебно битно што се значај и улога жена унутар тероризма интензивирао значајно од успона „Исламске државе“ (2014. година). До сада се углавном на жене у контексту тероризма гледало кроз две улоге: жртве или извршиоце. Међутим, од недавно се констатовало како је још једна улога веома значајна, а то је улога жене – као мајке. У наставку рада ће се видети како мајка може имати дуалистичко деловање (позитивно и негативно) у контексту безбедности и тероризма (Видети: Stojadinović 2020).

Са циљем што боље разумевања ове појаве, најпре ћемо објаснити генезу женске улоге у политици, позиционирање жена у различитим формама тероризма (као облика политичког насиља), а потом и улоге које могу имати у терористичким активностима.

ЖЕНЕ И ПОЛИТИКА

Да би се разумела улога жена у терористичким активностима, најпре треба поћи од чињенице да је тероризам превасходно политички феномен (Видети: Pešić i Stošić 2019). Управо због тога је потребно осврнути се на партиципацију жена у политичком животу. Наше прво „сређено знање о политици“ како је то тврдио Љубомир Тадић, потиче из античке Грчке, где је политика изведена од грчке речи *polis*, што значи град-држава, али што је у исто

време био синоним јавног живота (Tadić 1988, 17). Овај јавни живот је био искључиво резервисан за слободне мушкарце, док су странци и робови били изопштени из политике. Насупрот јавности, постојала је приватна сфера познатија као *oikos* тј. окућница, која је била намењена женама. Живот у *oikos*-у је представљао неку врсту скровишта и односио се на све оне који се физичким радом одржавају у животу (укључујући и жене). Отуда и мишљење које се задржало до данас у многим друштвима, да је жена искључиво „за кућу”, а да је политика преодминантно „мушка ствар”. Тадић сматра да су таква фосилна схватања сачувана у свим „архаичним патријархалним заједницама у којима је жена остала робиња мушкарца” (Tadić 1988, 27).

Од античког периода до данас је прошло доста времена, али се чини да, иако жене партиципирају у политичком животу, ова сфера друштва остаје и даље преодминантно „мушког рода”. Можда је утисак другачији ако се погледају нордијске земље¹ које предњаче у погледу родне равноправности и заступљености жена у политичким институцијама (Statista 2023). Са друге стране, уколико се узме у обзир глобални ниво, јасно се може видети да су жене далеко иза мушкараца, када је реч о партиципацији у политичком животу, о чему јасно сведочи статистика УН. У само 26 држава (од укупног броја чланица УН), жене се налазе на челу владе или су председнице држава, што значи ако се иде овим темпом, родна равноправност на највишим позицијама власти неће бити постигнута у наредних 130 година (UN Women 2023). Када је реч о извршној власти, укупан број жена на министарским позицијама износи 22, 8%, док је тај број у парламенту 26,5% (UN Women 2023).

Узимајући у обзир наведену статистику, није тешко закључити да на глобалном нивоу мушкарци и даље имају доминантну позицију у политичком животу у односу на жене. То се, између осталог, рефлектује и на тероризам који је форма политичког насиља, те се сматра и политичким феноменом. Иако су жене квантитативно гледано, мање заступљене у терористичким организацијама у односу на мушкарце, то не значи да се ова позиција не мења. Напротив, жене добијају све већу улогу у терористичким активностима, што је између осталог, условљено и идеологијом терористичких група.

¹ Норвешка, Шведска, Данска, Исланд. Поред њих се и Нови Зеланд годинама налази на врху ове статистике, у погледу женских права.

ДА ЛИ ЈЕ ТЕРОРИЗАМ ИСКЉУЧИВО „МУШКОГ РОДА”?

Да би се разумела улога жена у терористичким организацијама, потребно је вратити се у 19. век, када и настаје тероризам као релативно нов политички феномен. Иако се могу чути разне претпоставке о претечама терориста (Таги, Зелоти, Асасини) који су као такви *de facto* много раније постојали, савремени тероризам се рађа тек у 19. веку у колевци царске Русије. Већ су тада оформљене тзв. револуционарне организације које су почеле да спроводе и терористичке активности. Једна од таквих организација била је „Народна воља”, чија је припадница Софија Перовска (*Софья Львовна Перовская*)² учествовала у атентату над руским царем Александром II.³ Пре ње се унутар анархистичких кругова „прославила” Вера Засулич (*Вера Ивановна Засулич*)⁴, која је пуцала у гувернера Петровграда, Фјодора Трепова (*Фёдор Фёдорович Трёпов*) (Hilbrenner 2016). Отуда нећемо погрешити ако констатујемо да се тероризам рађа најпре као „чедо” анархистичких организација у којима су проминентну улогу имале жене.

Савремена истраживања указују да жене чине до 20-30% чланства у терористичким организацијама (Brigitte 205, 435-451). У прилог овим процентима говори и извештај Еуропола (ТЕ-САТ) из 2023. године. Наиме, од укупног броја ухапшених лица осумњичених за дело тероризма, 27% чине жене (што је 1/3 коју иначе, својим уделом у терористичким организацијама чине припаднице женског пола) (Europol 2023). Учешће жена у тероризму је условљено и врстом терористичке идеологије, те је тај удео нешто већи у организацијама са левичарском идеологијом и износи често преко 1/3. Разлог зашто се више жена може наћи у левичарским терористичким организацијама, може се објаснити чињеницом да идеологија левике више подржава родну равноправност у односу на друге идеологије (нпр. десничарску). У том контексту можемо

² Она је уједно била и прва жена која је погубљена из политичких разлога у Русији.

³ Софија Перовска је учествовала у трећем атентату на цара, док је у првом покушају такође била укључена још једна жена – Вера Фингер. Види: (Chaliand and Blin 2016, 148).

⁴ Вера Засулич је пуцала на гувернера 1878. године, а три године касније 1881. Софија Перовска је извршила атентат над царем.

навести и неке терористичке организације левичарске идеолошке провенијенције у којима су жене биле лидери, попут Урлике Мајхнхоф (лидерке групе „РАФ”), Фусако Сигенобу (налазила се на челу групе „ЈРА”), итд.

Једно од најчешће постављаних питања у родном приступу тероризму јесте: зашто се жене прикључују терористичким организацијама? Иако је тешко дати једностран и монокаузалан одговор, поједини истраживачи су то покушали да сведу на неколико фактора. Тако је Миа Блум (*Mia Bloom*) сматрала да одговор лежи у тзв. 4Р (revenge, redemption, respect, relationship), а то су: освета, спашавање, поштовање и остваривање везе (Bloom 2010, 95). Уколико их анализирамо понаособ, видећемо да су се многе жене прикључиле терористичким организацијама да би осветиле неког из свог блиског окружења. Следећи разлог који се објашњава спашавањем, јесте немогућност другог избора (услед директне или индиректне уцене или бекства од ригидних друштвених норми), те се жене одлучују за учешће у тероризму. Трећи разлог је поштовање које жена стиче учешћем у тероризму, што је веома важно, посебно у примитивним и конзервативним заједницама у којима се на жене и даље гледа као на грађане „трећег реда”. И последњи, који се тиче остваривања везе, кореспондира са женском емотивном природом, која ће из посвећености партнеру или неком другом члану из блиског круга (пријатеља, ауторитета или породице) приступити тероризму. Ово су само неки од најчешћих разлога због чега се жене одлучују за приступ терористичким организацијама, али не и једини. Жене крећу путем тероризма из многобројних личних разлога међу којима су: жеља за еманципацијом, бекство од уговорених бракова, осећај неправде (посебно саосећање са својим колективитетом), уцена, авантуризам (изражено претежно код млађих жена)... Као што се може приметити, разлози су различити и не можемо их генерализовати, јер је сваки облик радикализације која води ка тероризму (или насилном екстремизму) искључиво – индивидуалног карактера. Међутим, оно што жене разликује од мушкараца у погледу тероризма, јесте изразита емоционална димензија. То не значи да су мушкарци „безосећајни“ у односу на жене, већ да су одлуке жена много интензивније обојене емоционалном димензијом, што је и те како важно знати у борби против тероризма.

Постоје студије о насилним кривичним делима (укључујући и тероризам) које показују разлику између мушкараца и жена у погледу

менталних поремећаја и говоре о структури женског емоционалног бића.⁵ Док су код мушке популације дијагностификоване болести зависности, антисоцијални, нарцисоидни и сексуални поремећаји личности, код жена су углавном идентификовани посттрауматски поремећаји, депресија и гранични поремећаји личности (De Vogel et al. 2016, 145-168). Друге студије су показале да су жене починиоци насилних кривичних дела биле махом занемариване, емоционално, физички и сексуално злостављане и да су показивале низак степен самопоштовања. Све наведено указује да је потребно имати тзв. родни приступ у анализи терористичких активности, а самим тим и у превенцији, али и борби против тероризма.

Данас су терористички напади у којима учествују жене у порасту (Bigio and Vogelstein 2019, 3-15) и то је чињеница која је неспорна. Ово питање се посебно актуелизовало са појавом терористичке организације „Исламска држава”, која је укључивала и жене у терористичке активности. Важно је знати да су жене чиниле 16% чланства ове терористичке организације, што ће бити значајно безбедносно питање приликом њиховог повратка у земље порекла (Hassanein 2020).

Оно што је значајно анализирати јесте – због чега је учешће жена у тероризму и даље интригантна како за истраживаче, тако и за лаике? Осим предрасуда које смо већ навели, треба рећи да терористички акт изведен од стране жене привлачи више пажње (ово уједно и одговара терористима због спектакуларности којој стреме). Такође треба имати у виду да се све већи број жена прикључује терористичким организацијама, што је основани разлог за истраживање ове појаве (Видети: Ђогић 2022).

Да би се разумела улога жена унутар тероризма, веома је битно приступити истраживању ове теме на објективан начин, без предрасуда. Поред тога, важно је и направити и разлику између одређених термина, како би се извршила стручна анализа. Отуда већ на самом почетку треба уочити дистинкцију између терористичког акта и терористичке активности (Simeunović 2009, 70). Док прва појава представља краткотрајни али и највиолентнији део тероризма, терористичка активност поред тога што обухвата терористички акт, укључује и процес регрутације, прања новца, планирања,

⁵ Треба нагласити да још увек није експлицитно доказано да је проценат код терориста већи у погледу менталних болести, у односу на остатак популације. Сматра се да је проценат донекле уједначен.

курирске послове, итд. Стога и можемо констатовати да су жене више укључене у процес терористичких активности, неголи у сам „крешендо” тероризма, који дефинишемо као – терористички акт. Обично су жене играле значајну улогу у припремним активностима, у оквиру процеса радикализације, обављале су послове курира, учествовале у прању новца и генерално, служиле као подршка. Узимајући у обзир сва претходна сазнања о улози жена у тероризму од 19. века (када настаје ова појава), па све до модерног доба, може се констатовати да жене у терористичким активностима играју три круцијалне улоге:

1. Жене као извршиоци терористичких активности
2. Жене као жртве тероризма
3. Жене као мајке (ова улога има дуалну природу, те ћемо је детаљније анализирати у наставку рада).

ЖЕНЕ КАО ИЗВРШИОЦИ ТЕРОРИСТИЧКИХ АКТИВНОСТИ

Жене су учесници у различитим облицима политичког насиља, укључујући и тероризам. Сматра се да су у протеклих неколико деценија активно учествовале у преко 60% оружаних побуњеничких група (Bigio and Vogelstein 2019). Према неким истраживањима, жене су преузеле лидерску улогу у више од $\frac{1}{4}$ побуњеничких покрета у периоду од 1990-2008 (Henshaw 2015, 3). О улози жена у политичком насиљу активно се говори од 70-их и 80-их година 20. века, када се јављају герилски покрети у којима жене равноправно партиципирају са мушкарцима у Латинској Америци.

Када је 1991. године изашла књига Ајлин Мекдоналд (*Eileen MacDonald*) интригантног наслова „Пуцај прво у жену“ (*Shoot the women first*), разбијене су многе предрасуде. Ова ауторка је тврдила да приликом обрачуна са терористима треба прво пуцати у жену (терористу), јер се сматра да су велике шансе да ће она прва пуцати у вас. Мекдоналд је истакла следеће запажање припадника служби безбедности: „Жене терористи имају много јачи карактер, показују већу моћ и више енергије од мушкараца” (MacDonald 1991, 222).

Као што смо већ истакли, улога жена у терористичким активностима је умногоме условљена и врстом терористичке организације, тј. њеном идеологијом. Познато је да су у левичарским

терористичким организацијама жене неретко имале и лидерску улогу (навели смо пример Урлике Мајнхоф и Фусако Сигенобу). Посебно је интересантан пример немачке левичарске организације РАФ, у којој су жене чиниле 50% чланства, а чак 80% симпатизера и присталица ове терористичке организације су биле припаднице „нежнијег пола” (MacDonald 1991, 198). Слична ситуација је и код колумбијске организације ФАРК⁶, (која често флукутира од гериле ка тероризму и обратно), у којој су жене чиниле 40% чланства и при том су се налазиле на свим оперативним функцијама, укључујући и лидерство (Bigio and Vogelstein 2019). „Тамилски тигрови” имају велики број жена које се боре за њихову идеологију (чине 1/3 чланства) (Alexander 2014), а 80-их година 20. века формирају јединицу изграђену искључиво од женских чланова – „Женски фронт ослободилачких тигрова”. Касније су поједине припаднице ове женске групе постале чак део елитне јединице „Црни тигрови”, која је била специјализована за самоубилачке нападе.

Код левичарских терористичких организација је јасно због чега им се жене прикључују, захваљујући њиховом вредносном систему. Питање које треба поставити јесте – шта то наводи жене да партиципирају унутар организација које се предоминантно заснивају на мизогинији (какве су десничарске и исламистичке терористичке организације)? Већ у својим програмима (а потом и у пракси) ове организације експлицитно показују да жене нису равноправне са мушкарцима и да морају имати потчињену улогу. Дobar пример је Кју клукс клан, десничарска екстремистичка организација⁷, која своју идеологију баштини на расизму и религијском фундаментализму⁸, а која је имала велики број женских присталица. Сматра се да је 1939. године ова организација бројала три милиона чланова, од чега су пола милиона биле жене (Blee 2009). Објашњење за велику популарност ове расистичке организације код жена се може наћи у томе, да је Клан стално потенцирао како су беле жене биолошки угрожене од „непријатељске” црне расе.⁹ Још једно од објашњења

⁶ FARC – Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia.

⁷ ФБИ одређује Кју клукс клан као терористичку организацију која припада корпусу *homegrown*, тј. „домаћег” тероризма.

⁸ У питању је екстремизам у оквиру протестантске деноминације.

⁹ Касније се круг „непријатеља” ширио и на Хиспаноамериканце, католике, итд.

се може наћи у жељи да жене партиципирају¹⁰ на било који начин у политици, макар и кроз ову врсту расистичке организације (Ђорић 2016, 527-539). Савремене екстремне десничарске организације негују идеју „хипер-маскулинизације” и антифеминизма које подржавају и њихови женски чланови. Десничарска инфлуенсерка Лорен Саутерн (*Lauren Southern*) је на ту тему рекла следеће: „Верујем да је свако ко подржава феминизам анти-жена, чак и ако тога није свесна” (Audrey 2019, 34).

Много је више примера учешћа жена¹¹ у савременим исламистичким организацијама, што се посебно интензивирало у последњој деценији (Видети: Tanasković 2014). Тако је нпр. Хамас још од 2000. године изменио однос према женама, које нису више биле доживљаване само као супруге и мајке, већ и као потенцијални извршиоци напада. Ахлам Мазен Ал-Тамими је 2001. ухапшена због саучесништва у бомбашком нападу. Она је била чланица Бригаде Ал Касам, војног крила Хамаса, уједно и њихова прва женска чланица (FBI n. d.). Током 2015/16. године жене су у име Хамаса извршиле 15,8% напада (27 од 170) (Audrey 2019, 31). Први самоубилачки напад за потребе палестинске организације Фатах, извршила је Вафа Идрис (*Wafa Idris*) 2002. године. Блискоисточним организацијама су се придруживале и жене пореклом из Европе, те је Белгијанка Мјуриел Дегук (*Muriel Degauque*), била прва жена из Европе која је као припадница Ал каиде извршила терористички напад у Ираку (Gartenstein-Ross et al. 2018). Већина жена пореклом са Запада су конвертити, попут тзв. „беле удовице” (*Sally Jones*), Британке која је под утицајем мужа отишла у Сирију и била веома успешна у процесу радикализације других жена (Видети: Stojadinović 2017).

Припаднице савремених терористичких организација су веома фокусиране на регрутовање других жена, што се остварује кроз јачање „женске мреже”, тј. сестринства. Жене-регрутери су много повезаније у свом послу (у односу на мушкарце) и увек су ту као подршка за нове, потенцијалне чланице. ИСИС је користио често романтизоване представе о животу у идеалном калифату, удаји за хероје и подизању деце у тзв. идиличним условима, што је деловало веома привлачно за младе жене.

¹⁰ Објашњава се и као негативна еманципација жена.

¹¹ То не значи да се овај модеран феномен жена-терориста јавља од скупа. Познат је случај Палестинке Лејле Халед (*Leila Khaled*) која је отела авион још 1969. године.

Регрутовање жена путем интернета за одлазак у Сирију се спроводило кроз неколико фаза и обично су регрутери биле припаднице женског пола (Djorić and Dašić 2020, 232):

1. Најпре би се показивала заинтересованост жена за теме ИСИС-а, што је био сигнал да им се приступи.
2. Ступање у контакт путем интернета и званичних платформи и мрежа.
3. Прелазак на алтернативне друштвене мреже.
4. Изолација од круга блиских људи и позив за одлазак у Сирију.

У оквиру калифата „Исламске државе” створена је посебна врста „моралне” (женске) полиције под називом „Ал Канса бригада”. Задатак ове бригаде био је контролисање морала, у чему су њене припаднице показивале изузетну суровост према другим женама.¹² Битка за Мосул ће бити кључни моменат, када „Исламска држава” губи територије и почиње да укључује жене у извршавање терористичких аката.¹³ Иначе, пре тога ова терористичка организација је оспоравала улогу жена као терориста, али је дозвољавала да се бране ако буду нападнуте. Са друге стране, Ал каида Ирака (као претеча ИСИС-а) почиње од 2005. да користи жене за самоубилачке нападе. Суштински гледано, улога жене-борца у калифату није била примарна. Магазин *Dabique*, као гласило ИСИС-а припаднице женског пола је видео као „жене муцахедина и мајке лавића” (Clarion project n. d.). Пожељне улоге за жену су још наставница и лекарка, али је најбитнија улога радикализације других жена и васпитање деце у духу тероризма.

Жене су се често опредељивале за терористичке акте из жеље за осветом. О томе најбоље говори чеченска терористичка организација „Црне удовице”, сачињена од жена које су (углавном) изгубиле неког мушког члана породице у рату. Оне су се активирале 2000. године и од тада су учествовале у претежно самоубилачким нападима (од укупног броја напада, жене су извршиле 43%) (Speckhard and Akhmedova 2017). Поред мотива освете, неки теоретичари тврде да су се поједине припаднице женског пола одлучивале

¹² Најстроже би се кажњавало дојење у јавности (нпр. батинањем или одсецањем дојки), а физички би биле кажњаване (40 удараца бичем) и оне жене које нису носиле адекватну гардеробу.

¹³ ИСИС почиње да зове жене у дихад као борце након губитака 2016-2017. и то путем гласила *Al-Naba* и *Rumiya*.

за самоубилачки напад уколико су биле жртве силовања или предбрачних сексуалних односа, што унижава углед жене у конзервативним и примитивним срединама (Раре 2005, 2010). Такође су се за овакве акте и одлучивале жене које из неког разлога нису могле да постану мајке (Раре 2005, 2010).

Поред добровољног приступа, видимо да постоји и уцењивање¹⁴, на основу којег су поједине жене принуђене да постану део терористичке организације. Ово је познати *modus operandi* терориста „Боко харам”, који су отете девојчице силовали, а потом уцењивали да изврше терористичке нападе. Преко 50% самоубилачких напада извеле су жене из ове организације (The Conversation n. d.). Једном приликом је чак 2015. године ангажована десетогодишња девојчица за самоубилачки напад, када је страдало 19 људи (Sky News 2015).

Није тешко закључити да жене постају извршиоци терористичких аката добровољно али и под принудом. Управо због тога, неки истраживачи жене које учествују у (самоубилачким) терористичким актима деле у две групе: *несретнице* и *невесте* (Juzik 2007). У „несретнице” спадају оне жене у доби између 30 и 40 година које су остале без блиских чланова породице (пре свега деце)¹⁵, док су „невесте” углавном оне девојке између 17 и 25 година које се још нису удале и које су послушне мушким ауторитетима. Ова ауторка је изоставила једну битну (трећу) категорију, а то су жене које не желе да трпе ограничења конзервативних средина у којима су дискриминисане, те пут свога спасења и самопотврђивања виде кроз политичко насиље које је углавном резервисано за мушкарце, а то је – тероризам. Код ових жена се јавља потреба за тзв. еманципацијом на негативан начин, те их можемо назвати – *женама бунтовницама*.

ЖЕНЕ КАО ЖРТВЕ ТЕРОРИЗМА

Жене су у терористичким нападима често жртве, јер првенствено спадају у „меке” цивилне мете.¹⁶ Поред тога што могу бити „коллатерална штета”, жене су често тенденциозно биране као жртве, јер су се поједине терористичке групе на тај начин светиле читавим колективитетима. Насиље над женама које доносе живот

¹⁴ Најчешће им се прети да ће наудити њиховим породицама.

¹⁵ Или из неког разлога не могу да имају децу.

¹⁶ Слична је ситуација и са децом.

на овај свет, било је у исто време и насиље над „непријатељским” колективитетом и често тежња ка његовом уништењу. Осим тога, жене су углавном остајале код куће са децом, док су мушкарци одлазили у борбу, те су и на тај начин биле лако доступне мете.

Од врсте терористичких организација зависи и насиље које ће се примењивати над женама. До сада су истраживања показала да су највиолентније према женама оне организације које свој вредносни систем заснивају на мизогинији. У томе предњаче десничарске и исламистичке терористичке организације, које на жену гледају дискриминаторски и сексистички, иако то оповргавају манипулативним техникама пропаганде. Оно што је заједничко обема групама екстремиста јесте да оптужују своје непријатеље „да недовољно поштују њихове жене” (Veljan i Ćehajić 2021, 5), те чак себе сматрају „бранитељима жена”, приказујући оне друге као насилнике. Тако рецимо, исламистички екстремисти сматрају да жене треба „спасити” од прогресивног ислама и западњачке културе, док екстремни десничари истичу како жене треба заштитити од негативног утицаја феминизма и исламизације која, према њиховој перцепцији, нарушава (претежно) хришћанске вредности.

На примеру етничке групе Језида¹⁷ се најбоље може видети колико су жене деградиране од стране терориста и како могу бити жртве физичког, психичког и сексуалног насиља. Да би се разумело хипертрофирано насиље које су терористи „Исламске државе” примењивали над припадницама језидске заједнице, треба најпре објаснити корен анимозитета. Заправо, терористи ИСИС-а су сматрали да су Језиди поборници сатанизма, због њиховог религијског синкретизма који обухвата комбинацију ислама, хришћанства, јудаизма, манихејства и зороастризма. Због тога су Језиди таргетирани као заједница коју треба уништити и казнити, док је највећа одмазда извршена на женама.

Када је у августу 2014. ИСИС напао североисточни Ирак, заробио је на хиљаде жена које су продате у сексуалне робиње (*sabia*). Сматра се да је у овој акцији 3100 људи убијено, док је 6800 киднаповано (Cetorelli et al. 2017). Међу киднапованима и убијенима налазиле су се жене и девојчице које су биле изоловане од мушких чланова племена и третирале су се као *khums* – порез на ратни плен. Припаднице језидске заједнице су биле изложене различитим врстама

¹⁷ Живе у деловима северног Ирака, западног Ирана, источној Турској и северној Сирији.

насиља: групно силовање, присилни абортус, насилна промена вере, психичко и физичко кажњавање, злостављање чланова породице, присилно растављање од породице, изгладњивање, насилна удаја, продаја на тржишту робова, обезглављивање, спаљивање, играње понижавајућег плеса, силовање ћерки пред мајкама и мајки пред ћеркама, силовање девојчица до смрти, канибализам... (Cetorelli et al. 2017). Преживеле жене су показивале менталне проблеме – више од 80% поробљених жена имале су дијагнозу DSM-5 (ментални поремећај) и PTSD (пост-трауматски стресни поремећај) (Hawkar Ibrahim et al. 2018).

Жене које су биле жртве овог терористичког насиља су доживеле и стигматизацију од својих матичних средина приликом повратка из заточеништва, што је за њих представљало додатну трауму. Осећај искључености од стране заједнице је имало њих 44,6%, док је 32,3% жена показивало страх да неће ступити у брак или да неће одржати постојећи брак због тога што су силоване (Hawkar Ibrahim et al. 2018). Ове жене не само да су преживеле сексуално насиље од стране терориста, већ су касније и злостављане од својих супруга и браће (пљували су их и тукли). Код ИСИС-а је постојао један застрашујући ритуал, а то је да жена из заједнице Језида може постати „припадница калифата” уколико је пре тога силује бар 10 чланова ове терористичке организације. Неки извори указују да су силоване девојчице од 14-15 година, а било је и случаја силовања девојчице од 9 и 6 година (Global Justice Center 2016).

Кажњавање целе заједнице силовањем¹⁸ жена је метод деловања и терористичке организације Боко харам. Према извештају међународних организација (Amnesty international 2023) 11.200 жена силовано је за 17 месеци у Нигерији, у периоду од марта 2020. и августа 2021. године. Већина случајева силовања забележена је у региону где је била посебно активна ова терористичка организација (Borno, Adamawa и Yobe). После девет година од како су терористи отели 276 девојчица из школе (у Чибоку), 98 њих се и даље налази у заточеништву (Amnesty international 2023). Отете девојчице су силоване, злостављане на разне друге начине, неке од њих су морале да уђу у присилне бракове са терористима, а многе су и убијене. Овакво насиље терориста је довело до затварања преко

¹⁸ Силовање и други облици сексуалног насиља током ратног сукоба представљају ратне злочине, на основу Римског статута.

600 школа, како се више не би дешавала киднаповања ученица (Amnesty international 2023).

Велике злочине над женама починили су и Талибани који су дуго година важили за терористичку групу, али који су освајањем власти у Авганистану, сада већ постали режим терора.¹⁹ Дошавши поново на власт након повлачења америчких војних снага, Талибани су почели да тероришу припаднице женског пола, међу којима су посебно биле угрожене образоване жене. Тако је дошло до парадокса, да су пуштајући на слободу криминалце из затвора, Талибани недвосмислено дали „зелено светло” за ликвидацију оних жена-судија, које су учествовале у процесуирању криминалаца (посебно у породичном насиљу) (BBC 2021). Неке од ових жена су се спасиле тако што су уз велике потешкоће напустиле Авганистан и потражиле азил у иностранству. Према мишљењу УН и других међународних организација (Human Rights Watch 2023 and Amnesty International 2023), однос Талибана према женама који подразумева искључење из целокупног јавног живота, универзитета, спортских терена, паркова и школа, може се оквалификовати као злочин против човечности (Politika 2022). И пре освајања власти, Талибани су заступали изразиту мизогинију, што су између осталог, показали и покушајем убиства тада 16-годишње девојчице Малале Јусуфзаис, која се у руралним подручјима Пакистана²⁰ залагала за школовање девојчица.

ЖЕНЕ КАО МАЈКЕ У БОРБИ ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА (И ПОДСТИЦАЊУ ТЕРОРИЗМА)

До сада се о улози жене као мајке у контексту терористичких активности, недовољно говорило. Тек однедавно су почеле да се раде студије и истраживања на ову тему (и то она која су претежно оријентисана на исламистички тероризам).²¹ Постоје две хипотезе од којих ћемо кренути у анализи улоге мајке у контексту тероризма:

¹⁹ Битно је направити разлику између терора и тероризма. Терор може вршити онај ко је на власти, док је тероризам претежно насиље против неке или нечије власти. Изузетак представља специфична врста тероризма (државни тероризам), који је због двострукости стандарда и етичности на међународном нивоу тешко доказати и идентификовати.

²⁰ Талибани имају своје групе које делују и у Пакистану.

²¹ Што значи да остаје једна празнина у овом пољу научног истраживања коју би требало убудуће анализирати.

Хипотеза бр. 1: Мајке у патријархалним и конзервативним срединама (Блиски исток, Балкан) могу имати значајну улогу у превенцији насилног екстремизма и тероризма.

Хипотеза бр. 2: Мајке у овим истим срединама могу имати подједнако значајан утицај у подстицању тероризма код своје деце (посебно уколико су и оне радикализоване).

Уколико размотримо прву хипотезу, долазимо до закључка да у срединама какве су Блиски исток или Балкан, мајке играју веома значајну улогу у васпитању деце, што им даје једну врсту „меке моћи” (Djoric 2021, 213-225). Поједине мајке из региона Западног Балкана су спречиле своје синове да се прикључе терористима у Сирији, тако што су их пријављивале полицији или им једноставно нису дале благослов (халал). Управо због тога, мајке могу представљати значајан безбедносни бедем у превенцији тероризма и насилног екстремизма. Ово се исто показало валидним код превенције радикализације ромске популације код које је „култ мајке” веома важан у васпитању деце (Djoric 2021, 213-225).

Друга хипотеза указује на веома озбиљан проблем, где су мајке управо одговорне за радикализацију своје деце (посебно синова). Наиме, то се може јасно видети на примеру Талибана у Авганистану који су стварали наративе усмерене искључиво према мајкама, како би подстицале своје синове на самоубилачке нападе (Safi 2016, 122). Такве мајке би добијале висок статус у друштвима у којима се и даље глорификује феномен „мучеништва”. Поред Талибана и припадници ИСИС-а су стварали идеологију која је у женама видела мајке којима је примарна дужност да рађају децу и васпитавају их за „лавиће” калифата.

Посебно је у безбедносном погледу индикативан повратак жена са простора које је некада контролисала „Исламска држава” у земље порекла. Боравак ових жена у калифату је често прекривен велом тајне, те се не зна да ли су имале одређеног учешћа у терористичким активностима, што отежава евентуално њихово процесуирање. Оно што је евидентно јесте да се враћају са великим бројем деце²², у чијем васпитању оне најдиректније учествују. То би зна-

²² Многе мајке су дошле са децом која нису њихова биолошка деца, те се у већини земаља приликом повратка ради ДНК. Рецимо, Босна и Херцеговина је земља која је одлучила да не ради ДНК тестове и да прихвата сву децу која долазе са мајкама, не питајући за њихово порекло.

чило уколико су оне радикализоване, да ће исти систем вредности пренети и на своју децу, тј. радикаловаће и њих. У овој ситуацији поред безбедносних проблема, јављају се и етички проблеми који се тичу мајки и њихове деце. Рецимо, једно од таквих питања је: шта радити са децом радикалованих мајки? Да ли их треба изопштити из такве породице, а онда радити на дерадикализацији њихових мајки или их упркос свему, оставити са радикалованим мајкама? Ово су само нека од многих питања на које савремени свет нема одговор, с тим што треба имати у виду да је сваки случај за себе специфичан, те се мора анализирати понаособ, и у складу са тиме му се и приступа.

Оно што је чињеница јесте да ће жене и деца која се враћају из некадашњег калифата „Исламске државе” бити у најмању руку трауматизовани, а не искључује се и могућност њихове радикализације. Управо због тога им треба приступити веома професионално, што изискује помоћ мултисекторског карактера, због чега су у земљама нашег региона направљени тимови за њихов повратак.²³

Како мајке могу бити значајан фактор у превенцији али и у подстицању своје деце на тероризам, велики акценат је стављен на рад са њима кроз разне радионице, „школе за мајке”, и сл. Посебно су се школе за мајке показале веома успешним у превенцији тероризма и то као инструмент који реагује „одоздо према горе”. Добар пример за то је програм у Индији у организацији „Women without Borders” (WwB) под називом „Mother Schools: Parenting for Peace”, организован у периоду од 2021. до 2023. године. Од почетка свог рада (2001. година) организација „Women without Borders” је у више од 40 земаља направила преко 80 PCV²⁴ програма за мајке широм света (European Commission 2020). Рецимо, у нашем региону Форум МНЕ у Црној Гори (у сарадњи са организацијом „Women without Borders”) је организовао програм под називом „Школа за мајке: Родитељство за мир”, са циљем превенције радикализације и насилног екстремизма.

Ова (трећа) улога мајки у контексту терористичких активности је до сада најмање анализирана како у академској јавности, тако и у стручним организацијама. Имајући у виду да су управо мајке те које прве могу да идентификују проблем код своје деце (јер

²³ Ови тимови су изграђени од различитих стручњака из области безбедности, медицине, психологије, социјалног рада, итд.

²⁴ Prevention of Violent Extremism – превенција насилног екстремизма,

их најбоље познају), оне могу представљати есенцијално оружје у превенцији тероризма. Иако се ова спознаја односи пре свега на религијски финансиран тероризам, потребно је још испитати улогу мајки и у оквиру других врста терористичких организација. Осим тога, мајке могу (уколико су радикализоване) чак и подстицати своју децу да се прикључе терористичким организацијама. Ове чињенице су свесни и терористи, те неретко злоупотребљавају мајке кроз принцип манипулације и пропаганде. Управо због свега наведеног је од круцијалног значаја још дубље истражити улогу коју жене као мајке могу имати у односу према тероризму.

ЗАКЉУЧАК

Иако више нису тема која шокира савремено друштво, жене у тероризму су и даље интригантна појава. То указује на важност жена, а самим тим и на важност родног приступа у превенцији тероризма. О томе сведоче и резолуције УН 1325 и 2242, које указују на значајну улогу жена, пре свега у превенцији екстремизма и тероризма. Такође акциони план УН о превенцији насилног екстремизма истиче важност оснаживања жена које могу бити драгоцене у овој области.

До сада се на жене у тероризму углавном гледало кроз црно-бели приступ – оне су се перципирале као злочинци (извршиоци терористичких активности) или жртве. Појава треће улоге (жена као мајка) је проширила видике и могућности у истраживању „феминизације екстремизма”. Све наведено указује на чињеницу да тероризам није искључиво „мушког рода”, те да као што не познаје нацију, расу, религију... исто тако тероризам не познаје ни род. То што жене учествују „раме уз раме” са мушкарцима у терористичким активностима, не значи да не постоји родни приступ овом феномену, што је веома битно знати да бисмо разумели принцип радикализације појединих терористичких организација.

О женама извршиоцима терористичких аката је написано доста научних и стручних студија, а није непозната ни улога жртвованих жена у име тероризма. Оно на чему би требало радити у будућности јесте истраживање улоге жене као мајке (посебно код исламистичког екстремизма), јер би се на тај начин могли предупредити многи терористички акти. Како не бисмо гледали кроз ружичасте наочаре на ову појаву, треба имати на уму да поред позитивне

улоге (у превенцији), мајке нажалост могу и деловати подстицајно на своју децу у погледу радикализације која води ка тероризму (уколико су и саме подлегле виолентној идеологији).

Ако се фокусирамо на позитивну улогу жене, онда би се могло рећи да припаднице женског пола представљају значајан инструмент у борби против тероризма. Посебно ако на ову појаву гледамо из угла мајке, могло би се рећи да оне имају потенцијал да буду духовни „бодигарди” својих породица, али и својих држава. Оне су есенцијално оружје које савремени свет још увек није искористио на адекватан начин у пуном потенцијалу. Управо због тога треба радити на едукацији мајки, стварању безбедносне културе и сигурног окружења за породицу, и оснаживати припаднице женског пола да учествују у превенцији тероризма као једног од највећих безбедносних проблема савременог света.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Alexander, Erin. 2014. “Women of War: The Female Fighters of the Liberation Tigers of Tamil Eelam.” *Cornel International Affairs Review*: 7 (2).
- Amnesty International. 2023. “Nigeria: Nine years after Chibok girls’ abducted, authorities failing to protect children”. Poslednji pristup 08.12.2023. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/04/nine-years-after-chibok-girls-abducted/>
- Audrey, Alexander (ed.). 2019. *Perspectives on the Future of Women, Gender & Violent Extremism*. Washington D.C.: The George Washington University.
- BBC. 2021. “Avganistan i žene: Kako su se sutkinje spasile sigurne smrti - „Žene su zatvorene, a kriminalci su na slobodi”. Poslednji pristup 13.12.2023. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-59061818>.
- Bigio, Jamille and Rachel Vogelstein. 2019. *Women and Terrorism: Hidden Threats, Forgotten Partners*. Council on Foreign Relations, https://cdn.cfr.org/sites/default/files/report_pdf/Discussion_Paper_Bigio_Vogelstein_Terrorism_OR.pdf
- Blee, Kathleen. 2009. *Women of the Klan*. London: University of California Press, Berkeley, California.

- Bloom, Mia. 2010. "Death Becomes Her: The Changing Nature of Women's Role in Terror.", *Georgetown Journal of International Affairs*: 11 (1).
- Brigitte, Nacos. 2005. "The Portrayal of Female Terrorists in the Media: Similar Framing Patterns in the News Coverage of Women in Politics and in Terrorism". *Studies in Conflict & Terrorism*: 28 (5).
- Cetorelli, Valeria et al. 2017. "Mortality and kidnapping estimates for the Yazidi population in the area of Mount Sinjar, Iraq, in August 2014: A retrospective household survey". *Plos Med*. Poslednji pristup 08.12.2023. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5423550/>
- Chaliand, Gérard and Blin Arnaud. 2016. *The History of Terrorism: From Antiquity to ISIS*, Oakland (California): University of California Press.
- Clarion Project. n. d. "From the battle of Al-Ahzaab to the war of coalitions." Dabiq (11), <https://clarionproject.org/docs/Issue%2011%20-%20From%20the%20battle%20of%20AlAhzaab%20to%20the%20war%20of%20coalitions.pdf>
- De Vogel, V., Stam, J., Bouman, Y. H. A., Ter Horst, P., & Lancel, M. 2016. "Violent women: A multicentre study into gender differences in forensic psychiatric patients". *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 27 (2), 145–168. <https://doi.org/10.1080/14789949.2015.1102312>
- Djorić, Marija and Sanja Dašić. 2020. "Recruiting Women for Terrorism via Internet in the Western Balkans.", *Terrorism and Advanced Technologies in Psychological Warfare: New Risks, New Opportunities to Counter Terrorist Threat*, ed. Darya Bazarkina, Evgeny Pashentsev, Greg Simons. New York: NOVA Science Publisher
- Djoric, Marija. 2021. "The Attitudes of Roma Women on Violent Extremism and Radicalization in Serbia: A Preliminary Study". *Nationalism and Ethnic Politics*: 27 (2).
- Đorić, Marija. 2016. "Kju kluks klan kao međunarodna ekstremistička organizacija". *Kultura polisa*: 29.
- Đorić, Marija. 2022. "Challenges faced by young scholars in researching extremism". *Politika nacionalne bezbednosti*, specijalno izdanje: 7-21. <https://doi.org/10.22182/pnb.specijal2022.1>.

- Europol. TE-SAT. Poslednji pristup 28.11.2023. <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/European%20Union%20Terrorism%20Situation%20and%20Trend%20report%202023.pdf>,
- FBI. n. d. "Mostwanted: Ahlam Ahmad Al –Tamimi." Poslednji pristup 25.01.2024. https://www.fbi.gov/wanted/wanted_terrorists/ahlam-ahmad-al-tamimi
- Global Justice Center. 2016. "Daesh's Gender-Based Crimes against Yazidi Women and Girls Include Genocide". <https://globaljusticecenter.net/files/CounterTerrorismTalkingPoints.4.7.2016.pdf>
- Hassanein, Ali. 2020. "The Rise and Fall of Islamic State: Current Challenges and Future Prospects". *Asian Affairs*: 51.
- Hawkar, Ibrahim. 2018. "Trauma and perceived social rejection among Yazidi women and girls who survived enslavement and genocide". *BC Medicine*. <https://bmcmmedicine.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12916-018-1140-5>
- Henshaw Alexis, Leanna. 2015. "Where Women Rebel". *International Feminist Journal of Politics*: 3.
- Hilbrenner, Anke. 2016. "The Perovskaia Paradox or the Scandal of Female Terrorism in Nineteenth Century Russia." *The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies*: 17.
- Human Rights Watch. 2023. "Afghanistan: Taliban's Gender Crimes Against Humanity". Poslednji pristup 12.12.2023. <https://www.hrw.org/news/2023/09/08/afghanistan-talibans-gender-crimes-against-humanity>
- Juzik, Julia. 2007. *Alahove nevjeste*. Zaporešić: Fraktura.
- MacDonald, Eileen. 1991. *Shoot the women first*. New York: Random House.
- Pape, Robert. 2005. *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicidal Terrorism*. Scribe Publications: Melbourne.
- Pešić, Milena i Sanja Stošić. 2019: "Kritička analiza diskursa i politika". *Srpska politička misao*, 65 (3).
- Politika. 2022. "Eksperti UN: Ponašanje talibana prema ženama zločin". Poslednji pristup 13.12.2023. <https://www.politika.rs/sr/clanak/526551/Eksperti-UN-Ponasanje-talibana-prema-zenama-zlocin>

- Safi, Mariam. 2016. "Afghan Women and Countering Violent Extremism: What are their roles, challenges and opportunities in CVE?". *A Man's World? Exploring the Roles of Women in Counter Terrorism and Violent Extremism*. Hedayah and The Global Center on Cooperative Security
- Simeunović, Dragan. 2009. *Terorizam*. Beograd: Pravni fakultet.
- Sky News. 2015. "Girl Suicide Bomber, 10, Kills 19 in Busy Market". Poslednji pristup 02.01.2024. <https://news.sky.com/story/girl-suicide-bomber-10-kills-19-in-busy-market-10376105>.
- Speckhard, Anne and Khapta Akhmedova. "Black Widows: The Chechen Female Suicide Terrorists", Poslednji pristup 06.12.2023. <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2017/08/Female-Suicide-Bombers-63-80.pdf>
- Statista 2023. "Women in politics in the Nordic countries - Statistics & Facts". Poslednji pristup 29.11.2023. <https://www.statista.com/topics/6092/women-in-politics-in-nordic-countries/#topicOverview>
- Stojadinović, Miša. 2017. „Sirijaska kriza – uzroci i posledice.“ *Srpska politička misao*. 24 (56) <https://doi.org/10.22182/spm.5622017.9>.
- Stojadinović, Miša. 2020. „Geopolitika i energetska bezbednost balkanskih država.“ *Politika nacionalne bezbednosti* (2) 113-131.
- Tadić, Ljubomir. 1988. *Nauka o politici*. Beograd: Rad.
- Tanasković, Darko. 2014. „Ka fenomenologiji džihadizma“. *Politika nacionalne bezbednosti* (2).
- The Conversation. n. d. "Boko Haram deploys lots of women suicide bombers. I found out why." Poslednji pristup 08.01.2024. <https://theconversation.com/boko-haram-deploys-lots-of-women-suicide-bombers-i-found-out-why-118535>.
- UN Women. "Facts and figures: Women's leadership and political participation". Poslednji pristup 30.11.2023. <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/leadership-and-political-participation/facts-and-figures>.
- Veljan Nejra i Čehajić Čampara Maida. 2021. *Rodne ideologije: Kako ekstremisti iskorištavaju borbe za ženska prava i pokreću recipročnu radikalizaciju*. Sarajevo: Atlantska inicijativa.
- European Commission. "MotherSchools: Parenting for Peace". Poslednji pristup 16.12.2023. <https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/>

radicalisation-awareness-network-ran/collection-inspiring-practices/
ran-practices/motherschools-parenting-peace_en.

Gartenstein-Ross, Daveed et al. 2018. *The emigrant sisters return: The growing role of the Islamic states women, War on the Rocks*.
<http://warontherocks.com/2018/04/the-emigrant-sisters-return-the-growing-role-of-the-islamic-states-women>.

Marija Đorić*

Institute for Political Studies, Belgrade

THE ROLES OF WOMEN IN CONTEMPORARY TERRORISM: PERPETRATORS, VICTIMS OR SOMETHING ELSE?

Resume

The author analyzes all the roles that women can play in modern terrorism. Until now, science has mostly focused on the role of women as perpetrators and victims in terrorist activities. However, the author also pays special attention to the third role of a woman, which has not been sufficiently investigated so far – as a mothers. Viewing the role of women as mothers in terrorism has a dual character: while on the one hand, mothers can play a significant role in the prevention of terrorism (especially with sons), on the other hand they can also encourage their children in terms of terrorist activities, especially if they are and radicalized ones. The author gives a series of examples that specifically concern Islamist terrorism and the role of the mother in preventing or encouraging this phenomenon. The role of a woman as a mother has not been explored to a large extent in other forms of terrorism, which would represent a significant contribution for future scientific research. Also, this role of the mother is mainly related to certain so-called conservative regions, such as the Balkans or the Middle East, where the role of the mother is specific, especially in the upbringing of male children. Numerous prejudices are a complicating factor in elaborating the role of women in terrorism. One of them is that women are exclusively members of the “gentler” and “weaker” sex, and that as such they cannot be linked to terrorism. Another prejudice that is rooted in human society concerns the gender relationship to politics. Namely, since ancient Greece, politics was explicitly seen as a public job and a “male activity”, while women were reserved for the *oikos*, as a private sphere. Hence, terrorism as a political phenomenon is mostly seen as a “male

* E-mail address: marija.djoric@ips.ac.rs.

* Овај рад је примљен 15. јануара 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 06. фебруара 2024. године.

phenomenon.” The subject of the research is directed towards different ideologies of terrorism, which condition accordingly, and different approaches towards women. The author points out that just as terrorism does not know race, religion and nation, it does not know gender either, and that attention should also be paid to the gender dimension when researching this phenomenon.

Keywords: terrorism, extremism, women and terrorism, women, violence, terrorist activity, security